

- A gazdálkodási lehetőségek hatása a fiatalok pályaválasztására, továbbtanulására.
- Az új helyzet értékelése: negatív és pozitív aspektusok. Elképzelések, vágyak, félelmek, tervek. Megoldási lehetőségek.
- Az életminőség változásai. A befektetett munka mennyisége és minősége. A munkához való viszonyulás kérdése. Munka és pihenés aránya. A pihenés formái.
- Az életszínvonal változásának külső jelei.

Deményi István Pál — Gazda Klára

HALÁL ÉS TEMETÉS

Kérdőív

1. A halál előjelei és az erre vonatkozó jövendölések

Álom. Milyen álom jelzi a halált?

Állatok (kutyavonítás, bagolyhuhogás, macska, egyéb állatok).

Hogy nevezik az állatok ilyen megnyilvánulásait (pl. "orgonál" a kutya).

Kik azok, akik ezekben hisznek? Ha nem hisznek, hallották-e az öregektől? Ha ne hisznek, miért nem?

Tudnak-e esetekről, amelyek igazolták az előjeleket? Ezeket elmeséltetni, szó szerint lejegyezni!

2. Haldoklás

Milyen jelei vannak a haldoklásnak?

Mit tesznek ilyenkor? Hívnak-e papot úrvacsorára vagy utolsó kenetre? Előkészülnek-e a ravatalozásra? Eljönnek-e a rokonok? Bemennek-e a haldoklóhoz?

Elbúcsúzik-e a haldokló a hozzátartozóitól?

Megmondják-e a haldoklónak, hogy meghal? Mi erről általában a véleményük? Meg kell-e mondani vagy sem? Indokolják a véleményüket?

Volt-e eset, amikor a református pap nem vitt úrvacsorát azzal az indoklással, hogy ez katolikus szokás?

Mit tesznek a haldoklás megkönnyítésére? Kihúzzák feje alól a párnát? Földre fektetik?

Milyen hiedelmek vannak ezzel kapcsolatban? A régiektől mit hallottak erről? Mit neveznek "szép" halálnak? Jó-e, ha a halott tudja, hogy meghal, vagy sem (esetleg elő kell készülnie a másvilágra)?

Szokott-e ilyenkor a haldokló imádkozni? Vagy helyette mások?

3. Sírás, siratás

Szabad-e fölsírni a halottat? Ha nem, miért? (Nem nyughatik? A másvilágon vízben áll? Visszajön kísértetni? Ismerik-e azt a mondát, hogy a lány visszasírta a halott szeretőjét? Ha igen, kérjük lejegyezni.)

Általában miért kell sírni? és mikor (pl. virrasztáson, mikor a koporsót leszögezik, amikor kiviszik a házból, az úton, elföldelés kezdetekor stb.)?

Sírnak-e hangosan? Szöveggel? A szöveget pontosan lejegyezni! Kik sírnak? Közeli hozzátartozók? Csak az öregek? Mi a fiatalok véleménye a siratásról? Általában a falunak? Kinek kell leginkább siratni?

Mikor volt még szokásban a siratóasszonyokat fogadni? Mi volt a fizetségük? Milyen szövegeket mondtak? Van-e erről emlékezet? Voltak-e híres siratóasszonyok? Ezzel kapcsolatosan felkutatni, ha vannak sirató paródiák (pl. Vajon megadja-e? Tetejivel, hajrá hopp! stb.) Tudnak-e történeteket furcsa siratásokról (pl. rossz viszonyban volt az elhunytal és most

siratta vagy nem siratta?). Kommentálják-e a faluban a siratás módját? Esztétikai (szépen siratta), érzelmi (a többit is megrikkatta) stb. szempontból.

4. *Első teendők a halál beálltakor*

Megmossák, megborotválják. Van-e arra specializálódott személy? Rokon? Szegény ember? Megbecsült vagy lenézett funkció ez? Mivel fizetik? Pénzzel? A halott tárgyaival? Ha rokon csinálja, egy bizonyos rokon? vagy akárki?

Ki fogja le a szemhéját? Ki köti fel az állát? Mit mondanak a halál beálltakor? Imádkoznak-e vagy sem? Tiszteletadásként megemelik a kalapjukat? Katolikusok keresztet vetnek?

Ki készíti el a ravatalt? Készítésének módja és tárgyi eszközei. Mikor ravatalozzák föl? Mikor hozzák a koporsót? Rokon? Ingyen vagy fizetségért? Van-e szertartása a koporsófedél elhozatalának?

Általában leírni a halál körüli teendők elvégzésének rendjét, rokoni kötelességeket. Van-e megnevezett "kurátor", aki irányítja a teendőket?

Mikorra készül el a koporsó? Van-e koporsókészítő mester? Van-e különbség koporsók között aszerint, hogy fiatal-e vagy öreg? gazdag vagy szegény stb.

Milyen tárgyakat tesznek a koporsóba? a halott használati tárgyai közül miket? Pénzt tesznek-e? Mivel indokolják ezeket? Azzal-e, hogy a másik világon szüksége lesz rá?

Milyen ruhába öltöztetik? Van erre előkészített ruha? A mostani öregek vagy középkorúak előkészítik-e halotti ruhájukat? Már fiatalukban vagy amikor öregszenek? Leírni ezt a ruhát!

Húznak-e csizmát, cipőt a lábára vagy csak harisnyát? Ékszer, gyűrűt temetnek-e el a halottal? Milyen indoklással igen és milyennel nem.

5. *Mi történik a lélekkel a halál beálltakor?*

Minek nevezik a testből elszálló lelket (szusz, pára, élet, lélek)?

Mi történik a lélekkel? Bolyong? Miért? Milyen szándékkal? Átváltozik állattá, egyébbe? Miért?

Ki hisz ebben? Tudnak-e "eseteket"? Szó szerint lejegyezni!

Mit kell tenni, hogy a halott ne kísértsen? Bútorokat fölborítani, tükröt elfedni stb. Mivel indokolják? Pontosan leírni! Élnek-e még a mágikus indítékok, vagy teszik, mert így szokás? Több nemzedékhez tartozó közlőt kell kikérdezni. Öregeket, középkorúakat, fiatalokat. A fiatalabbak véleménye az öregek hagyományőrzéséről. Az indoklásokat.

6. *Túlvilági élet*

Van-e túlvilág? Menny, pokol, purgatórium (a katolikusoknál). Hisznek-e a túlvilágban? Különböző korú és kategóriájú embereket megkérdezni! Csak teológiai képzetek ezek, vagy sajátosan népi képzetek is vannak, vegeyülnek hozzájuk?

Fűződnek-e ezekhez mondák, legendák, hiedelemtörténetek?

A pokol, a mennyország leírása.

Járnak-e kísérteni a halottak lelkei?

Mi a nevük: szellem, halott lelke, lüdérc, kísértet stb.

Miben áll a kísértés? "Megtörtént" eseteket leírni. Ezekkel kapcsolatosan kikérdezni különböző embereket: igaznak tartják ezeket vagy sem. Pontosan rögzíteni: aktív, passzív vagy megtagadott hiedelemről van szó.

Hisznek-e a lélekvándorlásban? Tudnak-e különböző állat vagy egyéb alakban bolyongó kísértetekről? Ha bolyonganak, mi ennek az oka? Mit kell tenni ez ellen?

Hisznek-e a vámpír alakban járó kísértetekben? Például tudnak-e olyan esetekről, hogy a halott elviszi az élő? Mikor? Ha sokat siratja? Vagy vétett ellene? Ki szokott kísérteni és kit? Férfj a feleséget? Feleség a férjet? Anya a gyermekét?

7. Sírásás

Kik ássák a sírt? Rokonok? Barátok? Szomszédok? Idegenek?

Mi a díja a sírásásnak?

Mivel traktálják a sírásókat? Pálinkával, süteménnyel? Meleg étellel?

Tisztességnek számít-e a sírásás? Hányan ássák a sírt?

A sír elkészítésének módja, terminológiája (gödör, örökös ház, nyughely).

Padmaly elkészítésének módja, elnevezése (padmaly, hídlás, híd stb.).

Pontosan leírni! Milyen mélyre ássák? Tisztesség-e a mélyebb vagy szélesebb sír? Rangot jelent-e a padmaly? Kommentálják-e a sírásók munkáját? Van-e valamilyen szokás a sírásás körül? Mit tesznek a sírban esetleg talált maradványokkal: deszkákkal, koponyákkal, ruhamaradványokkal stb.? Tisztességgel kezelik vagy közömbösek ezek iránt?

Mi a vélemény a sírrablásról, sírgyalázásról stb. Eseteket lejegyezni.

Mi a vélemény a háborúban elesett katonák levetkőztetéséről, kifosztásáról? (Ha ellenség, ha saját.)

Mi az eljárás a vízből kifogott, talált, elhagyottan, szegényesen elhalt idegen stb. esetében?

Ki biztosítja a végtisztességet?

Leírni a hiedelmeket a falun átvitt idegen halottal kapcsolatban (pl. elveri a jég a határt, mit kell tenni ez ellen? stb.).

Mik a hiedelmek, vélemények a temetetlenül maradt halottal kapcsolatban?

8. Hogyan viszonyulnak a halálesethez?

Ha öreg volt: "szép kort ért meg", "érett gabonája volt az Istennek". Ha fiatalat ért a halál: mivel indokolják sajnálatukat? Ha gyermeket? Ha kicsin, pl. mindjárt születés után hal meg, sajnálják-e? Ha keresztleletlenül hal meg, rendeznek-e temetést? Van-e hiedelem azzal kapcsolatban, hogy mi lesz a keresztleletlen gyermek lelkével?

Szokták-e a haldokló újszülöttet megkeresztelni, ha nincs pap, a bába? Hogyan? Legény, leány halott esetében megrendezik-e a halott lakodalmát? Ha van vagy volt ilyen szokás, részletesen leírni az egész szertartást! Kik vesznek részt benne? Vannak-e vőfélyek, kérők? Mivel indokolják? Választanak-e neki menyasszonyt (vőlegényt)? Vagy ha volt, az játssza-e végig a szerepet? Követi-e tánc? Fiatal halálakor kivonulnak-e a lányok, legények? Milyen ruhában? Van-e ennek valamilyen rendje?

9. A halott dolgai

Fűződik-e valamilyen babonás hiedelem a halott dolgaihoz?

Hogy pl. valamilyen ruhadarabja varázserejű: mi és hogyan indokolják?

Hogyan osztják el a ruhát? Kik öröklik a rokonok közül?

Ha fiatal asszony hal meg, szülei visszakövetelik-e a kelengyéjét?

Kinek ajándékoznak a halott holmijaiból? (pl. halottmosó, sírásók, szegények, rokonok stb.)

Szoktak-e eladni, vagy azt illetlennek tartják?

Mit tesznek a halott ágyneműjével? Párnával, lepedővel. Elégetik? Kifőzik? Milyen indoklással?

Szokás-e halott után kimeszteni a lakást? Milyen indoklással?

Szokás-e használni a meghalt ágyát? Ha nem, milyen indoklással?

Szabad-e karórával, gyűrűvel, fülbevalóval eltemetni a halottat? Ha nem, miért nem?

10. Virrasztás

Hogyan viselkednek a virrasztók különböző halottak esetében (gyermek, fiatal, öreg gazdag, szegény, váratlanul elhunyt, öngyilkos, hosszú betegség után meghalt stb.)?

Mit tesznek virrasztás közben? Énekelnek? Imádkoznak? Hogyan érződik a virrasztón az egyház hatása? Miket énekelnek? Zsoltárokat? Szent énekeket? Esetleg népi költésű énekeket?

Dalokat? Imádkoznak? Kik? Kártyáznak, isznak? Hogyan jönnek be? Van-e ebben valamilyen rítus? Azzal kezdődik-e, hogy érkezéskor a vendégnek megmutatják a halottat? Ilyenkor mit szokás mondani? (Nyugodjék, Már jó helyen van, Isten nyugtassa, Ő már boldog, ő már jó helyen van, megnyugdult szegény stb.)

Mondanak-e vagy valamikor mondtak-e virrasztóban mesét? Balladát?

Hogyan szüntek meg egyes szokások és miért, milyen hatásra? (Itt szükséges fölvenni a kapcsolatot a falubeli cigánysággal, akik sok mindent őriznek, ami régen általános volt és később kiveszett.)

Leírni a virrasztás minden mozzanatát, a gyülekezéstől kezdve. Az ülés rendje. Kik vannak a szobában (halottas), kik tartózkodnak kívül, más helyiségekben? Mit mondanak a gyászolóknak, és azok mit felelnek stb. Illik-e sírni, megszólítani a halottat? Szoktak-e adomázni, tréfálkozni? Fiatalok esetében táncolni stb.

Rangot jelent-e a nagy virrasztó? Mit szolgálnak föl? Pálinkát, bort, kalácsot? Van asztal-ülés? Főtt étel? Képezi-e ez szóbeszéd tárgyát?

Előfordul-e, hogy megszólják a hozzátartozókat fősvénységükért? Mondanak-e ilyenfélét, hogy "többet érdemelt volna a megboldogult" stb.

Kik járnak virrasztóba? Rokonok, szomszédok, barátok, fiatalok, öregek, férfiak, nők stb. Hogyan emlegetik a halottat? (megboldogult, szegény, rangja szerint stb.)

11. Temetés

Leírni a temetés teljes lefolyását a temetés napja reggelétől a sírhant elkészültéig, összes változataiban: kor, rang, nemek, hovatarozás (pl. vallás, származás stb.) szerint. Milyen a baptista, a református, katolikus, román stb. temetés. Voltak-e esetek pap nélküli temetésre? Mi ezzel kapcsolatosan az öregek és fiatalok véleménye? (Pl. a jehovisták temetéséről egy faluban az volt a vélemény, hogy "úgy kaparták el, mint egy kutyát, már ezért se lennék jehovista".)

Mikor jön a pap? Mi előzi ezt meg a halottas háznál? Hol történik a szertartás? A házban? Az udvaron? Hogyan és kik készítik elő a temetés lebonyolítását? Van-e erre kijelölt "kurátor"? Mikor zárják le a koporsót? Mikor vágnak ki a szemfedőből egy darabot? Milyen indoklással? (Hogy kilásson, hogy megnyugodjék, hogy ne zavarja az élők álmát? Egyszerűen emlékebe.) Összes indoklásokat följegyezni!

Van-e az egyházi szertartásban olyan mozzanat, amelyet a helyi szokás követel a paptól? Mi? Mire teszik a koporsót? Bakra? Szentmihály lovára? Egyenesen szekérré? Hogyan alakul a gyászmenet? Kik mennek elől, hol mennek a gyászosok? Hogyan viszik? Vállon? Karon? Szekéren? Mióta divat a gyászkocsi?

A temetésre eljön az egész falu vagy csak a hozzátartozók és barátok?

Mivel indokolják a temetésen való részvételt? Végtisztesség? Kötelesség? Kíváncsiság?

Kíséri-e zene a temetési menetet? Énekelnek-e az úton?

Kommentálják-e a temetést? Van-e a papon kívül másnak is szava a temetésen? Kántornak, egyházfínak? Legény-, leánytársak stb. Kiket hívogatnak a torra? Mindenkit? Hozzátartozókat? Azokat akiknek valamilyen funkciójuk volt a temetésben? Kik dobnak rögöt a koporsóra? Mit mondanak ilyenkor? Letesznek-e útközben a halottat? Mit kap a pap? a harangozó, egyházfí, énekes gyermek, zenészek, esetleg dalárda stb. Mit tesznek a sír fejéhez: fejfát, kopjafát, keresztet, semmit?

12. A halotti tor

Mit főznek? Ki főz? Fizetett asszonyok? Rokonok?

Kik segítenek? Otthon főznek? Vagy szomszédban? Rokonoknál?

Otthon tartják a tort? vagy rokonoknál? vagy több helyen?

Sok vagy kevés meghívott képezi-e szóbeszéd tárgyát? "Nem érdemelte meg", "szépen kitétek magukért" stb.

Jegyezzük föl, ha valamely esetben rendhagyón jártak el, mi volt erről a vélemény. Hogyan adják össze az edényeket? Mit szolgálnak föl? Hogyan terítenek? Hagynak-e üres helyet a halott számára? Miért?

Szokás-e köszöntőt mondani? Mit szokás mondani? Mit mondanak, amikor koccintanak: "Isten nyugtassa", "Nyugodjék" stb.

Követelte-e az egyház a tor elhagyását? Volt-e ebből konfliktus a pap és a közönség közt? Mivel indokolják a halotti tort?

13. Gyászolás

Hogyan gyászolják meg a fiatal, öreget, középkorút, gyermeket?

Kik gyászolnak? Milyen rokonsági fokig terjed a gyászolás kötelessége?

Mennyi ideig tart a gyász? Hetekig? évekig? rokonsági fokozat szerint?

Milyen változások vannak ezen a téren?

Mi a gyász színe? Van-e fehér vagy lila gyász? Az egész ruházatra vagy csak szalag, kendő, karszalag viselése kötelező? Külön férfiak és nők gyászolási módja? Kik tartják inkább a gyászt? Férfiak? nők?

Milyen előírások vannak a ruházaton kívül? Hova szabad járni? hova nem. Esetleg étkezési tilalmak. Hogyan gyászolja az anya a gyermekét?

Özvegyeknek mikortól illik férjhez menni? A szerelmi életre vannak-e tilalmak a gyász alatt?

Milyen szórakozások vannak megengedve? Melyek tilosak?

Szabad-e zenét hallgatni? Van-e életre szóló gyász?

Kommentálják-e a gyász előírások megtartását vagy megszegését?

Mivel indokolják a gyászolást? Kegyelet vagy valamilyen hiedelem is fűződik hozzá?

Különböző korosztályokhoz tartozók véleménye a gyászolásról.

14. Kegyelet a meghalt iránt

Visznek-e ételt a sírhoz? Milyen alkalmakkor látogatják a sírt? Csak halottak napján? vagy minden temetéskor? Ilyenkor sírnak?

Mondatnak-e misét a halott lelkiüdvéért? Milyen idők elteltével emlékeznek meg a halotról?

Évente? félévenként? kerek évfordulókkor?

Halottak-napi világítás. Küzdenek-e ez ellen a protestáns egyházak?

Protestánsoknál szokás-e a húsvéti sírlátogatás? Lelkészt megkérdezni, harcolt-e a világítás ellen vagy tudomásul vette? Mivel indokolják a világítást a reformátusok? Hát a katolikusok?

Tudnak-e még szakrális motivációról vagy csak egyszerűen kegyeletből?

Hogyan jelölik a sírt? Jelent-e rangot a díszes sírkő vagy kopjafa?

Minél több sírkövet és kopjafát leírni, szöveget lemásolni.

Milyen új divatok vannak a sírkőállításban? Mit tartanak rangosnak?

Összeállította Nagy Olga